

BERTHA ZOLTÁN
„Csak az igaz, ami végtelen”

Ha van az újabb magyar líratörténeti fejlemények között olyan valódi paradigmatis jelenség, amely a tradicionális sorsköltészeti szemléletformákat és modalitásfajtákat megrendítő hitelességgel tudja átkötni a későbbi posztmodern szövegépítés kezdeményeivel: Szilágyi Domokos lírai életművének teljesítménye mindenképpen az. A József Attila-i, Nagy László-i tragikus erkölcsi világkép szervesen ötvöződik a játékos szövegkonstrukciók weöresi ihlettypusaival és sziporkázó univerzalitásával, majd az ironikus és groteszk nyelvjáték (késő)modernség utáni perspektíváival. Az a világszerűség és nyelvszerűség viszonyát átrendező, újjáalakító és a jellegadó tendenciákat a relativizáló szövegiség távlatába áttoló költészettörténeti folyamat zajlik így le ezek között az összefüggések között, amely általában is jellemezte a hatvanas években bekövetkező nemzedékváltás (sőt „korváltás”) szemlélettágító irányait – az erdélyi Forrás-generációtól az akkori felvidéki vagy vajdasági („symposionista”) fiatalokig, Lászlóffy Aladártól vagy Tözsér Árpádtól Tolnai Ottóig és Tandori Dezsőig.

Szilágyi Domokos monográfusa, Cs. Gyimesi Éva így összegzi lényegi megállapításait erről az átmozgásról, illetve határhelyezetről: „csupán most, az ezredfordulóról visszatekintve nyeri el igazi jelentőségét Szilágyi Domokos lírájának értéküzenete. Rövid ugyan a történeti távlat, de már felismerhető, hogy költészete egy sajátosan huszadik századi szemléletváltás, kultúrtörténeti cezúra mélyen megszenvedett, maradandó értékű költői tárgyiasítása. Kelet-európai bélyegeivel együtt fejezi ki két egyetemes érvényű, ám egymástól gyökeresen eltérő világlátás – a modern és a posztmodern – szembenállását, egyidejűségét és összeférhetetlenségét. Szilágyi Domokos a modern és a posztmodern látásmód és formavilág közötti átmenet – még pontosabban: ütközés – képviselője”. Ez a paradox szintézis pedig főként elvonatkoztató filozofikuma, illetve „eklektikus”, „polifón”, „transztextuális” összetettsége folytán maradhat eleven és ins-

piráló a ma nemzedékei – egy Szöcs Géza- vagy Kovács András Ferenc-típusú költészettelfogás és szövegalkotásmód számára (csak erdélyieket említve) is. Miközben megszólító ereje nem csökken azok körében sem, akik az autentikus sorsirodalmi hagyományból átörökített bajvívó erkölcsi szenvedély, az érzékletessé hevített szenvedéstudatot átjáró drámai moralitás hangnemi és stiláris minőségeire fogékonnyak: a sorslátás személyes, nemzeti és összemberi dimenzióira. (Neo)avantgárdizmus és népiesség, új-expresszionizmus és absztraháló intellektualizmus, ősiség és kísérletezés, kiáltás- és jel-típusú képi, vizuális, fonikus experimentalizmus, magyaros és világirodalmi versformák, ritmus- és ütemképletek egymásra halmozódó sokasága: egyszerre érvényesül. Rokonságban a hagyomány ezernyi válfajával, a romantikus lelki expanzió ösztönzésétől a személytelen tárgyvers objektivitásáig, a mágikus („boszorkányos”, „garabonciás”) tónusoktól az idézéses-korrelációs elioti, Ezra Pound-i intarziás szerkezet formaképzéséig, a szakrális megszólalástól a vulgárisig, alul- vagy felülstilizáló gesztusoktól tisztán fogalmi kijelentételekig, a protestáló „beat”-hangütéstől az abszurdig, vagy éppen – a „bartóki modellt” követve – az archaikus-folklorisztikus és az individuális-magaskulturális értékvilág virtuóz összehangolásáig.

Egy demitizált, profán életrend vagy inkább életkász közegében, a megtartó erejű humán örökség romjain vállalja a költő-fenomen egy régi-új értékesményeket aktivizáló emberi létezéslehetőség rekonstrukcióját. Szemben vagy együtt a gyökeréig átértzett elidegenedés tragikus egzisztenciális gondtapasztalatával. Megküzdve a modernitás személyiségfelforgató alapélményével – s hitelesítve az ember örök sóvárgását az immár elérhetetlen teljességre. „Csak az igaz, ami végtelen, minden véges: megalkuvás” – hangzik a szellemi létező időtlen vágyát megszólaltató (sőt kinyilvánítva hirdető) szállóige, mégpedig a keserű, szarkasztikus negatív prófécia, de a fájdalomban is a végső, ősideálok megtagadhatatlanságát valló heroikus szentenciák intonációjával. S amit a felőrölő – végletes és végzetes – disszonanciák bizonyítanak: maga a lét alapvető ontológiai megoldhatatlansága, logikai értelmezhetetlensége és enyhíthetetlen pszichológiai teherképe. Az eredendő korlátok közé szorított élet, az egyszerűség és az egyedi végesség abszolút tudásának felfoghatatlan, meghaladhatatlan önellentmondása („itt nem a végtelen, hanem a véges az, ami föl nem fogható”).

1 Ezzel az írással emlékezünk a tragikus sorsú erdélyi költőre, Szilágyi Domokosra, aki 80 évvel ezelőtt, 1938. július 2-án született.

A tiltakozó, lázadó, sőt az emberiség, az emberi nem, a „genus” egészét lázító személyiség magát a létet vádolja az elmúlásért – e megfellebbezhetetlen metafizikai sorskatasztróféért („bepörölni a létet az elmúlásért, / – három s egynegyed milliárdan fölperesek! – / vesztes fölperesek!”). S gigantikus szenvedéstörténeti látomásaiban magát az egész ember-történelmet is a szakadatlan kínzás – a folytonos „haláltánc” s a mindenkori bűn és gonoszság okozta tébolyodottság – terepeként vetíti ki („e pár millió év alatt hányszor fordult elő, / hogy minden becsületes embernek meg kellett volna örülnie!”). A szüntelen gyilkolás, véres háborúzás, bornírt értékpusztítás gátlástalan eluralkodását kárhoztatja. Remény és reménytelenség örökös viaskodásában zajlik az emberi lény (a „kétlábú tollatlan állat”) kálváriás históriája, s vergődve, tombolva, sikoltozva („dühvel”, „bőgve”, „keseregve” – „átkozom átkozom őket az étellel-küfárkodókat”) hajszolódik végig a földi úton („emeletről emeletre” bukácsolva), tudván: „ne reménykedj, mert a halál se más: / nem befejezés, csak abbahagyás, / s csak harc marad, mely utolsót dörög: / izzó parázs koporsódon a rög.” *A láz enciklopédiája ez, különlegesen sokszólamú montázsversekbe, „szimfonikus” emberiségkölteményekbe, katartikus víziókba és zenei struktúrájú mindenségkompozíciókba foglalva. A Bartók Amerikában: az erkölcsi és művészi tünemény ragyogása a megalázó körülmények (és a gyötrelmes otthontalanságérzet) közepette is („Fáj az otthon, ki megtagadott. / Fáj az otthon, a megtagadott”; „Jaj istenem a világ / kinek szoros kinek tág”), egyben példaállító éthosz demonstrációja a népi kultúra mélyvilágának és a modernizmus szabadságigézetének „allegro-barbaro” egybeforaszttásával, hogy kiderüljön: „az egymásra-utaltság legmagasabb fokon szervezett formája a szeretet”. *A Kényszerleszállás: a biblikus igazságok képmutató eltorzítását illúziótlan – egyszersmind sajátosan inverz – iróniával leleplező rávilágítás a szemfényvesztő hazugságok özönére („szeresd felebarátodat hasba löni, mint tenmagadat; [...] szeress felebarátodra atombombát dobni, mint tenmagadra; [...] / csak eny-**

nyit mondjatok, és akkor, bizony mondom, hiszek néktek”). *A Szegénylegények: a kegyetlenségében állandósuló társadalmi igazságtalanság archetipikus, jajongva kiénekelte plebejus panaszdala. A Hegyek, fák, füvek: a kétségbeesetten menekülő genuin természetáhitat himnusza. A Tengerparti lakodalom: Nagy László Menyegzőjével motivikusan is összevethető kozmikus-mitologikus poéma a primordiális, életadó földi, biológiai princípiumok és hatalmas energiák fokozatos elsorvadásáról; a globális hanyatlástörténet apokaliptikus kifejtéséről. Az Öregek könyve: átképzelt, konfesszionális monológ a fiziológiai leépülés stációiról, a testi szenvedés – fenomenológiai részletességű – tünettani jelenségeiről és érzéki-érzékfölötti jelentéseiről. A Zsoltár, vigasztalan pedig a végtelenség legyőzhetetlen kívánalmát a transzcendencia sugallataival spiritualizálja át: „Bejártam a bejárhatót, / s tudni szeretném, mi van ott, / ott, a bejárhatón túl. / [...] / csak nem tudod, csak nem tudod, / hogy mi van ott, hogy mi van ott, / miután a bejárhatót / bejártad a határig.” – És tovább, és mind (a gyermekversekkel, mesékkel, prózákkal, esszéekkel, naplókkel, útirajzokkal, kritikai írásokkal, műhelyjegyzetekkel, glosszákkal, versparódiákkal, levelekkel, műfordításokkal, sőt az Arany Jánosról szóló vallomásos monográfiával) együtt: lenyűgöző és meg-rázó enciklopédikus létköltészeti dokumentuma – és monumentuma huszadik századi kisebbségi, egyetemes magyar és emberi sorshistóriánk egy sajátos korszakának.*

A nyolcvan éve született és fiatalon, harmincnyolc éves korában öngyilkossággal eltávozott Szilágyi Domokos (Nagy László házsongárdi temetői búcsúszavaival: „a fényesen kényes szellem”) grandiózus formaváltozatosságban csillogó, bölcséleti és esztétikai értelemben egyaránt eszméltető, horizontnyitó életműve különösen élénken hat azokra, akik az égető sorskérdésekkel hamis ábrándok nélkül néznek szembe. „Kicsikém! Én ma lelépek e világi életből” – hagyta hátra, így kezdve borzongatón fanyar búcsúlevelét. És utókorra testált öröksége? Fakulhatatlan, megkerülhetetlen.